

En fäbodkullas bragd

”Vad stort sker, det sker tyst”, dessa ord av Geijer om Odalbonden faller oss i minnet, när vi sitter i det trevna gamla hemmet hos Märta Vestberg, en fin liten kvinna om 82 år och hör henne berätta om sina upplevelser som fäbodkulla i Seelen. Hon var den sista fungerande fäbodkullan i en av våra avlägsnaste fäbodar miltals från bygden. Hennes namn har man förvisso hört i andra sammanhang. Hon har varit den utan jämförelse skickligaste utövaren av handslöjd i vår bygd under senare tid. Hon har flätat ett oräkneligt antal meter konstfärdig frans, hon har flätat folotfrans åt borgmästaren i Umeå och lampskärmar till Zorn-gården och biskopen i Västerås, hon har enligt noggranna anteckningar sytt 300 halskläden och 55 överdelar med sollsöm och dalsöm, och hon har hållit kurser i dessa ämnen. Hon har också upptagit den även här utövade tekniken att väva band med bandbrickor, en teknik som har sin upprinnelse redan i bronsåldern. Ja, uppräknningen kan göras mycket längre. Men nu ska vi lämna allt detta åt sidan och höra henne berätta om sina upplevelser som vallkulla i Seelen. På bordet glänser en silvermedalj, och på väggen i bakgrunden skymtar ett diplom. Vad ligger bakom allt detta? Märta berättar, och Henry Persson tar upp hennes berättelse på band.

— ”Åren 1934—37 var jag i Seelen som vallkulla. Sommaren 1935 bodde jag i Krångstugan. Jag hade 150 får, en ko för eget mjölkbehov och tre kvigkalvar att ansvara för och ta vård om. I Gruddstugan bodde

en kolare från Vansbro och hans två söner, Frits och Alfred, ”världsmästaren i kolvedhuggning” Axel Hagberg och körkarlen Joel Thunström, som körde fram kolveden till milan. Denna dag hade kolarna tagit leddigt, för Böl Erik från Vika skulle komma till Gruvan med sin lastbil för att sälja matvaror till arbetarna i skogen däromkring. Självt gick jag till skogen för att hålla reda på mina får.”

Jag frågade vad hon gjorde om dagarna, när djuren var i skogen på bete. Då kunde hon sätta upp en varp på tåkten och flåta brickband. Ibland använde hon ända till tjugo brickor. — På sensommaren tog hon korg eller kruka och plockade bär i de bärrika markerna däromkring. Där växte gott om hjortron, hallon, blåbär och lingon, som gav god extraförtjänst eller blev ett bra tillskott till vinterns matförråd.

”Efter vårbruket brukade bönderna släppa sina hästar på skogsbete. Denna sommar var det 50—60 hästar, som brukade hålla till i tåkten i Seelen och skogen där omkring. På hemvägen från skogen går jag förbi ett brett gammalt skogsdike med en vattenåder på botten. När jag kommer till bron däröver, får jag se en häst ligga i diket. Hästarna hade väl rusat över bron och trängt ner hästen. Han måste ha legat där en god stund, för det hade bildats en hel liten sjö omkring hästen, så vattnet stod ända upp till frambogen. Hästen gjorde en kraftansträngning för att sparka sig upp men drogs tillbaka. Han gjorde flera ansträngningar, men utan resultat. Han ramlade till motsatta sidan av diket med huvudet ligande mot dikeskanten. Nu blev jag rädd, hästen tuggade fradga, drog upp läpparna och visade tänderna. Jag bad: ”Gode Gud, låt inte hästen dö framför mina ögon!” Hästen gör en ny kraftansträngning, och nu ramlar den mot dikeskanten, där jag står. Jag känner hästens huvud mot mina knän, och pulsen på halsen slår som hammarslag mot mina ben. Jag får tag i hästens huvud och tar spjärn mot en stubbe bakom min rygg, men stubben brister och ramlar i vattnet.

Just då kommer min bror Folke här förbi. Han är sexton år och har kommit för att se efter mig, medan han har ett ärende till skogen. Han ser min och hästens belägenhet och lyckas få tag i ett par gårdsgårdsstörar, som han försöker bygga under hästen med. Sedan går han sin väg och hoppas att kolargänget snart ska komma till undsättning. Jag fortsätter att hålla uppe hästens huvud mot mina ben och prata med den och trösta den, så gott jag kan.

Men väntan blir lång. Först i 7-tiden kommer kolargänget tillbaka

från Gruvan. Joel skyndar efter sin häst och en tvåhjulig trilla med litet grejor i. De sätter en grimma på hästens huvud och ger mig grimskaflet. Så lyckas de snara hästen efter alla konstens regler och fäster hästen med en kätting vid trillans hjulaxel. Joel ger sin häst ett rapp och gör ett ryck, och i ett huj ligger hästen på torra land. Segern är vunnen.

Nästa morgon när jag öppnar min dörr står hästen utanför. Jag ger den ett par sockerbitar, går till fjöset och löser korna, och med dem går jag över kavelbron och upp emot skogen. När vi kommit till övre tåkten, hör vi "galopp, galopp, galopp!" och efter oss kommer hästen, som gör oss sällskap upp på Selitråde.

När vi kommer tillbaka till tåkten, har Folke kommit hem. Jag reso-

Märta Westberg med några av sina alster. Foto: Lars Erik Klockar.

nerar med honom, och han tar sin svångrem och fäster den om hästens huvud. Hästen följer godvilligt med, när Folke tar honom med till de andra hästarna, som nu är vid Lindans fäbod, och snart har han blandat sig med de andra hästarna. Folke cyklar hem, och jag återvänder till Seelen och tar hand om fåren och kalvarna, som nu kommit hem från skogen.

Fem år senare, år 1940, var jag vallkulla i fäboden Bomansberg. Jag gick till Greta i Granngården för att dricka en kopp kaffe tillsammans med Erik, som just kommit dit. ”Jag förstår inte, varför hästen för ett sådant liv i stallet! Egentligen kommer den från Soll, men jag har köpt den från Bergkalås, dit Nishans Johan har sålt den.” ”Har du märkt, om hästen skyggar för vattenpussar”? — ”Ja, han viker alltid åt sidan.” Nu började jag förstå, vad det var för häst. Jag går till stallet och klappar hästen, och den gnäggar och småpratar med mig. Sen kan vi i ro dricka vårt kaffe, för nu är hästen alldeles lugn och tyst. — Om någon tvivlar på min berättelse, kan man fråga Frits Eriksson i Ryssa, som var med, när vi räddade hästen. Men nog var timmarna långa mellan 12 och 7, när jag varken fick mat eller dryck!”

Det var många faror, som lurade på hästarna i skogen, även om varg och björn var försvunna. Det kunde gå som för Tromben, som fann en häst nedsjunken i en myr. När han kom fram till hästen, såg han att det var hans egen häst och att den var död. Han hade kämpat, så länge han orkade, tills han måste ge upp. — Men även de gamla fäbodhusen kunde vara förrädiska fällor. Märta berättar, att hon en dag fann en häst, som tagit sig in i ett gammalt fjös för att få skydd mot solvärmen men där sen inte kunnat ta sig ut igen. Den hade säkert varit instängd i flera dagar, för framhovarna var alldeles uppsvällda av hans fåfånga försök att ta sig ut. Märta lyckades få tag i Vass Ville, som grävde ut ingången och sedan lyckades backa ut hästen.

Henry berättar: ”En gång när jag var i sjuårsåldern fick jag följa min far till Rossberg, där Mor var fäbodkulla. Vi åkte med vår gamla mähr och hennes fåle. När vi kom fram, släppte vi hästarna i skogen. En kväll kom fålen ensam hem till täkten. Vi anade att något hänt och följde med fålen ut i skogen. Efter en stund fann vi märren, som tagit sig in i ett gammalt skjul och sen inte kunde komma ut igen. Vi grävde ur ingången och kunde så få ut märren. Men hon hade tydligen skickat hem fålen för att söka hjälp.”

Men romantiken blommade också i vildmarken. En sommar, det var 1937, var Emil Westberg där i grannskapet och högg kolved, och så fann Märta sin livskamrat. Hon fortsätter:

”En dag kommer Nils Andersson och säger: ”Vi vill att du kommer till kyrkan pingstdagen 1936. Det kommer tre herrar från Djurskyddsföreningen i Falun, som vill dig något.” Inne i kyrkan blir jag kallad fram till altarringen. Där får jag medaljen, en gratifikation på 35 kronor och diplommet ”för uthållighet och rådighet vid räddning av hästar.” (Men av hästägaren fick jag inte ett ord till tack!)

Det är denna livsinställning vi begrundar. Att vara ensam i skogen hela dagarna och ha ansvar för alla dessa djur! — Visserligen hotar inte längre forna tiderns värsta fiender, vilddjuren, men skogen och ensligheten är ändå full av faror, och man har ansvar för vartenda levande liv. När hästen kämpade för sitt liv, var han en levande varelse, som man hade ansvar för. Man tog ingen lång betänketid, om det skulle löna sig, innan man utsatte sig för livsfara. Hästen, det oskäligen djuret ”utan själ” uppskattade det. Hur gör vi?

Att vara ett med allt levande och ta ansvar för det ger livet värde och halt, men är det inte en egenskap, som är på väg att försvinna? — En medalj är inte främst en belöning, den är framförallt en symbol och en tankeställare!

Lilly Sterner-Jonsson